

UMBRA CUVINTELOR

Octavian Paler la 80 de ani

Anii '40. Un licean, oprindu-se într-o zi în fața unei vitrine a Librăriei „Cartea Românească“ din București, vede o fotografie mărită a lui Ionel Teodoreanu în care (prea)frumosul autor al **Medelenilor** apărea în cunoscuta-i rubașcă. Adolescentul citise înfrigurat **La Medeleni** și, deși rezistent la melancolie, moștenind în ființa sa tăria, încăpățânarea și austeritatea oamenilor din Lisa natală, „o așezare vrednică de lauda unui Hesiod...“, plânse totuși pe pagina unde moare Olguța.

Atunci, având imaginea acelei vitrine, s-a gândit o clipă că i-ar plăcea să devină scriitor.

Cei 44 de lei pe care tatăl îi dăduse fiului la plecarea în capitala țării, pentru a urma cursurile Liceului „Spiru Haret“, „plătindu-i, astfel, expulzarea din mitul satului și copilăriei“, se epuizaseră demult. Până la 44 de ani când, conform prezicerilor unei „madame Soleil de Făgăraș“, trebuia să moară, dar când avea să-și publice prima carte, mai era vreme îndelungată și mai erau vârste (inclusiv ale lecturii) de trăit. Probabil că dacă n-ar fi publicat atunci cartea, chiar ar fi murit.

O moarte nu neapărat biologică, ci, poate, o absență pentru totdeauna dintr-un anumit orizont, o pierdere ireparabilă și incomparabilă cu aceea a unei genți de manuscrise uitată tot de el într-o librărie bucureșteană. Nu toate pierderile sunt triste, ba, uneori, pierderea unor manuscrise poate fi o izbăvire, chiar un câștig, dar aceasta ar fi fost cu siguranță tristă, cu atât mai mult cu cât noi, cititori onești și nesățioși, nici nu am fi fost măcar conștienți de ea... Corida începuse desigur o dată cu încercarea de escaladare a gardului primei copilării.

Călătorind cu mulți ani în urmă în Cuba și vizitând casa lui Hemingway, nu m-au impresionat aproape deloc puștile și trofeele cinegetice, unele râvnite de potențați ai timpului. Nu voi uita însă niciodată sentimentul pe care l-am încercat privind mașina de scris la care lucrase timp de decenii, în picioare, mereu în picioare, de obicei dimineața, marele prozator. În casa de la San Francisco de Paula din apropierea Havanei –, pe ai cărei pereți atârnav enorme afișe ce „anunțau“ faimoase coride și pânze transfigurând încordarea teribilă, freamătul și dramatismul luptelor cu tauri –, mașina de scris mi-a apărut ca o mărturie și ca un simbol al unei mari victorii.

Corida ca metaforă a destinului. Nu mă îndoiesc că aceasta explică și seducția pe care corida și toreadorii o exercitau asupra lui Hemingway. Cel mai frumos cuvânt din taumahie, citesc în **Viața ca o coridă** de Octavian Paler, este *suerte* (șansă). „Spaniolii, scrie el, sunt învinuiți de lipsă de tenacitate, dar nici unui toreador nu i-ar fi iertată o victorie pe jumătate. Și poate că ei sărbătoresc la o coridă nu atât înfrângerea taurului, cât înfrângerea unuia din marile lor defecte“. Cu atât mai de neiertat ar fi o victorie neîmplinită pentru cineva care s-a născut și a copilărit într-un spațiu geografic și sufletesc unde oamenii au vocația lucrului temeinic. De la **Hronicul**... lui Lucian Blaga și **Viața ca o pradă** de Marin Preda, nu cred să se fi scris pagini

mai tulburătoare despre mitul satului și al copilăriei, despre „lumina cicatrizată a copilăriei“, precum cele din **Viața ca o coridă** și **Autoportret într-o oglindă spartă**. Iată rememorat un episod revelator din acea „alt fel de existență“, din acel prim paradis pierdut, din acel univers inițiat: „În noaptea Anului Nou, toți copiii din sat ne duceam în grădini, având, fiecare, un băț în mână, cu care atingeam merii, și strigam, angajându-ne într-un dialog vesel: «U, bă!», «Ce-i, bă?», «Tai măru-acesta, bă?» «Nu-l tăia, bă, că la vară face mere și-ți dau și-ți din ele.» Tot satul răsuna de strigătele noastre, replicile se întretăiau prin noapte, nu se știa cine pe cine întrebă, cine și cui răspunde, dar acea hărmălaie care ne făcea fericiți era un amestec simbolic de libertate și de constrângere. Fiecare era singur în noaptea grădinii sale, dar fiecare depindea de strigătele celorlalți, după cum ceilalți depindeau de strigătul fiecăruia. Bucuria era tânără, ritualul era arhaic și ne dădea, fără să observăm, o anumită idee despre viață“.

Nu doar cel mai lovace dintre ai săi, ieșind din „discreția milenară“ a stirpei, dar și cel mai sedentar, așa cum se autocaracterizează, Octavian Paler a călătorit totuși mult. Puțini sunt scriitorii care să-și fi valorificat așazicând la un nivel atât de înalt călătoriile și să fi ilustrat mai convingător în practica scrisului, în operă, adevărul că în orice călătorie nu găsești decât ceea ce duci cu tine. „În general, se crede că o călătorie îl ajută pe cel care o întreprinde să se părească pe sine. Eu n-am putut călători decât ca să mă regăsesc violent“. La autorul **Jurnalului mexican** și al **Mitologiilor subiective** obsesia memoriei („...pe ulița pe care m-am născut soarele răsare parcă anume deasupra unui cimitir pentru a lumina întâi memoria“) se leagă direct de obsesia călătoriei. A călătoriei reale, dar și imaginare. Fără călătoriile imaginare, cele reale ar rămâne niște simple întâmplări, schimbări de decor trecătoare și nesemnificative. A visa, ca Octavian Paler, să mergi în Spania pentru a reface drumul lui Don Quijote e, în fond, aspirația intelectualului și creatorului de a retrăi un mit. Un mit, cum ar spune Eugen Simion, luat din cărți. Și totuși nu itinerariul și nici isprăvile lui Don Quijote, ci corida îi oferă scriitorului parabola destinului. Mult mai „înrudită“ cu mașina de scris i se pare sabia toreadorului, decât lancea faimosului cavaler despre care Octavian Paler a compus nu o dată pagini memorabile. Să fie oare mai identificabilă imaginea, „figura“ scriitorului cu cea a toreadorului care „se joacă în arenă cu destinul însuși, încercând să-l păcălească, să-i ofere numai umbra sa“? Greu de presupus. Să semene oare mai mult magia coridei cu magia literaturii? Încin să cred că da. Pentru Octavian Paler mașina de scris, după propria-i mărturisire, e o armă împotriva spaimei în fața trecerii nemiloase a timpului. Un fel de drog, ar putea decreta imediat cineva. Oricum, ea e o iluzie sau o sursă de iluzii în care scriitorul crede, ca și Don Quijote, în iluziile sale. Credița puternică, de care se știe, nu oricine este în stare, transformă uneori iluzia în realitate. Fără credință

și fără o asemenea iluzie n-ar mai exista poate literatura care este o realitate mai adevărată decât realitatea istorică. În fond, iluzie au fost și târâmurile îndepărtate ale Indiilor pentru Cristofor Columb. Iar regina Isabela a intuit bine că acela care-i cerea consimțământul de a se aventura în căutarea lor era înainte de toate un creator, un imaginativ, un posibil ctitor de mare operă, un poet în ultimă instanță, și nu doar un temerar navigator și explorator: „Du-te și caută-le. Iar dacă acele târâmurii nu există aieva, cerul va avea grijă să le zămislească, anume, spre a te răsplăti pentru curajul și speranța ta”.

Poate că nimeni dintre personajele reale ale istoriei nu se aseamănă mai mult cu Don Quijote decât Cristofor Columb. Acestea sunt miturile spaniole care de secole au dat și dau – alături de altele – noi sensuri și noi legitimări spiritului european, fertilizându-l. Și nu doar celui european, de vreme ce Don Quijote constituie – așa cum remarcă Salvador de Madariaga – unul din cei „doi poli de conduită pentru toți oamenii, doi eroi simbolici ai umanității”, celălalt fiind Hamlet. Mi se pare, de altfel, simptomatic că tocmai cineva din America Latină, din acele târâmurii descoperite de Columb, e vorba de Octavio Paz, a putut scrie aceste propoziții: „Cine a văzut Speranța, nu o mai uită. O caută sub toate cerurile și printre toți oamenii”.

Viața ca o coridă de Octavian Paler e un eseu despre destinul creatorului, al scriitorului în primul rând. Un destin care, mai devreme sau mai târziu, te somează să optezi. A opta pentru literatură nu e deloc ușor, fiindcă a opta pentru o iluzie presupune o maximă și adesea tragică luciditate. Nimeni nu e mai lucid ca Don Quijote, prototipul creatorului, a cărui estetică

„își conține morala întocmai ca Parthenonul”. Și Octavian Paler nu face decât să confirme o dată în plus schițând acest „program” al scriitorului: „puterea de a lua mereu de la capăt, de a te culca seara convins că ai ratat totul și de a te îndrepta spre masa de scris îndată ce te trezești, inteligența de a fi modest (pentru a nu fi ridicol) și nebunia de a fi orgolios (pentru a nu renunța), curajul de a te înspăimânta când te simți victorios și insolenta de a sfida înfrângerile, găsind în ele tăria, tenacitatea, încăpățânarea, pe care nu ți le pot da victoriile”.

Am afirmat odată, plecând de la o idee a scriitorului, că toate cărțile lui Octavian Paler sunt victorii, mai mari ori mai mici, asupra Singurătății. Critica a vorbit în repetate rânduri despre ce înseamnă pentru literatura sa memoria, amintirile, care recuperează, căci: „ceea ce nu trăim la timp nu mai trăim niciodată”. S-a vorbit chiar despre obsesia memoriei. Și, așa putea adăuga acum, dulcea, fecunda tiranie a amintirilor care devin literatură: „Dacă în timpul trăit al aventurii, Ulise se putea apăra de cântecele sirenelor, fie legându-se de catarg, fie astupându-și urechile cu ceară, de amintiri n-avea cum să se apere. A fost nevoit să le lase să-și depene cântecul. Astfel, acțiunea a devenit poveste, literatura fiind, de ce nu? o consolare a sedențarilor”.

Numai proștii aleargă tot timpul; ei nu știu că sunt lucruri care nu pot fi observate decât stând nemișcat, că „**Odiseea** însăși s-a născut într-o oră de imobilitate”; ei nu cunosc al patrulea punct cardinal de care vorbește Octavian Paler și din scrutarea căruia se naște Arta. Ei nu vor trăi niciodată acea clipă purificatoare când afară plouă ca în copilărie...

CONFRUNTĂRI EPISTOLARE

95 de ani de la moartea lui George Ivașcu

În **Confruntări literare** (vol. II, București, 1987) George Ivașcu publică și comentează corespondența sa cu G. Călinescu la care se referise, în treacăt, cu diferite prilejuri, de-a lungul celor peste 22 de ani, câți trecuseră până la această apariție de la moartea autorului **Istoriei literaturii române de la origini până în prezent**.

Mai mult, George Ivașcu făcea acest gen de restituire după două decenii de la tipărirea primului volum din **Confruntări literare**, răstimp în care s-a scris atât de mult (și totuși atât de puțin) despre G. Călinescu, inclusiv o foarte bună biografie datorată lui Ion Bălu și o monografie a lui Dumitru Micu. Corespondența dintre G. Călinescu și George Ivașcu ne transmite tensiunea a două perioade importante din viața și activitatea celor doi – a „Jurnalului literar” apărut la Iași în 1939, și a primilor 10 ani ai „Contemporanului”, seria Ivașcu – așa cum poate nici o altă reconstituire, nici o altă evocare, oricât de expresivă, n-ar putea-o reda. Este mai întâi o tensiune a faptei, a creației, amplificată însă de împrejurările dramatice ale istoriei însăși. Ni se relevă, apoi, desigur, indirect, prin reacțiile, răspunsurile, atitudinile, pertractările, de altfel mereu con-

structive în spirit, ale lui George Ivașcu, un Călinescu imprevizibil, neliniștit, niciodată îngenuncheat de adversități, dominator și tandru totodată, aceeași fiindă emina-mente creatoare, cu energii nebănuite, inepuizabile și, mai ales, aceeași **conștiință**, conștiința caracteristică marilor umaniști și marilor intelectuali patrioți. Parcurgând corespondența, impresionantă mărturie privind atâtea momente de maximă încordare, de teribile frământări și „confruntări”, am simțit, ca și în cazul celei dintre G. Călinescu și Al. Rosetti, presiunea unei istorii care se precipita. „Dialogul” epistolar se desfășoară, într-adevăr, așa cum observă George Ivașcu, între un temperament nestăvilit, aprins (al lui Călinescu) și „**unul de pasionat profesionist întru ale jurnalismului**”. Simptomatic, dialogul, comunicarea au durat 30 de ani, nici un alt discipol al genialului critic nemanifestând atâtea devotament ca George Ivașcu. Și, înclin să cred, nici unul, în afara acestuia, nu s-a bucurat de atâtea încredere și de o prietenie atât de îndelungată, practic până în clipa morții marelui om, încât nu există, în esență, nici o diferență de ton și de stare între scrisorile tânărului de 28 de ani, secretar de redacție